

UDK: 339.923(4-672:497-15)
Bibliid: 0025-8555, 73(2021)
Vol. LXXIII, br. 4, str. 617–636

Izvorni naučni rad
Primljen 14. septembar 2021.
Odobren 17. novembar 2021.
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2104617D>

Modeliranje regionalne saradnje na Balkanu nakon 1999. godine: evropska iskustva i njihova primena

Dragan ĐUKANOVIĆ, Marko DAŠIĆ¹

Apstrakt: U ovom radu autori komparativno analiziraju razvoj regionalne saradnje u Evropi nakon Drugog svetskog rata i na Zapadnom Balkanu od 1999. godine. U tom kontekstu oni ukazuju na sličnosti i razlike zapadnobalkanske regionalne saradnje (sa posebnim akcentom na period posle 2006. godine odnosno posle preoblikovanja Pakta za stabilnost u Jugoistočnoj Evropi u Regionalni savet za saradnju i nakon 2014. godine od pokretanja Berlinskog procesa), sa sličnim formama saradnje u Evropi poput Nordijskog saveta ministara, Višegradske grupe i Beneluksa. Stoga autori pristupaju uporednoj analizi sastava ovih regionalnih foruma i njihovim oblastima saradnje sa Svetom za regionalnu saradnju, Procesom saradnje u Jugoistočnoj Evropi i Berlinskim procesom. S tim u vezi autori konstatuju da postoje više nego očigledne sličnosti regionalne saradnje na Zapadnom Balkanu pre svega sa Višegradskom grupom, a u značajnoj meri i sa Beneluksom. U nešto manjoj meri postoji sličnost regionalne saradnje na Balkanskom poluostrvu sa nordijskim vidovima, a pre svega zahvaljujući izostanku formiranja Parlamentarne skupštine Zapadnog Balkana previđene 2013. godine. Autori zaključuju da postoje brojne prepreke uspostavljanju intenzivnije i produbljenije regionalne saradnje na Zapadnom Balkanu, a pre svega vezano za izostanak višestranog prihvaćenog regionalnog identiteta, različite interese lidera država u regionu vezano za njenu „izvornost“, konfrontirane stavove dominantnih mnjenja i predominantne uticaje različitih zapadnih aktera.

Ključne reči: regionalna saradnja, modeli saradnje, Evropa, Zapadni Balkan, Beneluks, Višegradska grupa, nordijska saradnja, Berlinski proces, Svet za regionalnu saradnju.

¹ Dr Dragan Đukanović je redovni profesor Univerziteta u Beogradu Fakulteta političkih nauka.

Dr Marko Dašić je docent na Univerzitetu u Beogradu Fakultetu političkih nauka.

E-pošta: dragandjuk@yahoo.com

Rad je nastao u okviru Plana naučnoistraživačkog rada, kojeg uz podršku Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije realizuje Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu tokom 2021. godine.

Uvod

Teorije „novog regionalizma“ razvijale su se od početka 90-ih godina XX veka, odnosno nakon okončanja hladnoratovskog razdoblja. One su se suštinski nadovezivale na tzv. stari regionalizam, koji se na određeni način utemeljio nakon Drugog svetskog rata (Söderbaum and Shaw 2003, 211–225). U tom smislu ove teorije su pratile ekspanziju regionalnih inicijativa u svetu, a posebno u do tada duboko podeljenoj Evropi (Hettne 2005, 543–571). U svojoj osnovi pored teorijskih odrednica i postulata nastalih apstrahovanjem misija, ciljeva i zadataka novog regionalnih foruma i inicijativa, pojavio se i veliki broj uporednih i empirijskih istraživanja. Ona su na različitim nivoima analize (globalnom, kontinentalnom i (sub)regionalnom) detaljno ukazivala na načine formiranja i uspostave međudržavnih foruma za saradnju (Mittelman 1999, 25–53). Osnovna težnja ovih vidova saradnje bila je vezana za jačanje ekonomskih veza između državnih nivoa vlasti u pojedinim regionima, što je uglavnom neizostavno bilo praćeno i političkim, bezbednosnim i drugim segmentima saradnje. Sa izvesnim zakašnjenjem novi regionalizam obuhvatio je i postjugoslovensko i šire područje Jugoistočne Evrope, a usled ovdašnjih konflikata, koji su vođeni krajem XX veka i veoma kasnih vidova ekonomske i društvene tranzicije u poređenju sa Srednjom Evropom.

Treba istaći, međutim, da su se tokom hladnog rata pojavili prvi oblici regionalne saradnje, koji su obuhvatali i nekadašnju Jugoslaviju. Ponajpre je od polovine 70-ih godina XX veka deo lokalnih vlasti u Sloveniji i Hrvatskoj bio uključen u rad Radne zajednice Alpe-Adrija, a krajem 80-ih počinje i saradnja u okviru Konferencije o stabilnosti, bezbednosti i saradnji zemalja Jugoistočne Evrope (od 1988, a danas Proces saradnje u Jugoistočnoj Evropi), kao i Centralnoevropske inicijative (1989) (Đukanović 2020, 143–147). Paralelno sa ovim procesima odvijala se i disolucija Jugoslavije u kojoj nije postignuto političko rešenje koje bi podrazumevalo uređenje odnosa između novonastalih država. Svi pokušaji transformacije Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u labavu i asimetričnu federaciju, konfederaciju i savez suverenih država nisu dali rezultate (RIA Documentation, 1990, 11–22). Naprotiv, zahvaljujući oružanim sukobima sve veze između većine njih su nekoliko godina bile u prekidu. Težnja da se proglasi i formira nacionalna država na postjugoslovenskom području podrazumevala je dakle jasno „razgraničenje“ sa drugima i svođenje na najmanju moguću meru međusobnih odnosa i određenih vidova saradnje.

Cilj novih elita dakle je bio vezan za formiranje novih država na njenom tlu, bez težnje da se one značajnije međusobno povežu. Naprotiv, procesi koji su na ovom području usledili, nakon nestanka Jugoslavije, samo su dodatno oslabili težnje za multilateralnim umrežavanjem. Nove suverene zemlje težile su ka približavanju

Srednjoj Evropi (Slovenija i Hrvatska), članstvu u NATO (Slovenija, Hrvatska i tadašnja Makedonija), a kasnije i u Evropskoj uniji s kraja 90-ih godina, što postaje temeljni prioritet svih država nastalih na postjugoslovenskom prostoru (Đukanović 2020, 130–131). Sa druge strane, pojedine političke elite su za svoje zemlje odabrale ulogu evropske periferije ne percipirajući značaj povezivanja sa državama u vlastitom okruženju i sa Evropom. Veoma slično se reflektuje i danas, kada je u pitanju Zapadni Balkan, odnosno kada se ovdašnje političke elite ponovno kolebaju između još uvek neizgledne i nejasne evropske perspektive i oživljavanja „starih“ megalomanskih nacionalnih planova (N1 2021).

Od polovine 90-ih godina ponovo dolazi do uspostavljanja formi multilateralnog povezivanja na Balkanu (Lopandić i Kronja 2010, 51–57). Iako su one u početku bile izrazito fražilne, postupno su poprimile značajno čvršću formu i oblička pojedinih foruma koji već postoje u savremenoj Evropi. U tom smislu tokom protekle dve decenije se veoma dugo rekonceptualizovao pristup bilateralnim oblicima saradnje, ponajpre 2006. godine prilikom preoblikovanja Pakta za stabilnost u Jugoistočnoj Evropi u Savet za regionalnu saradnju, kao i 2013. godine kada je Hrvatska ušla u Evropsku uniju i zapravo „napustila“ Zapadni Balkan.

Evropske forme multilateralnog povezivanja posle Drugog svetskog rata

Multilateralna saradnja u Evropi posle Drugog svetskog rata razvijala se kroz formiranje brojnih međudržavnih foruma za saradnju (Dimitrijević 2007, 11–50). Ponajpre još s kraja Drugog svetskog rata otpočinje formiranje Ekonomske unije Beneluks (1944), na načelima na kojima danas funkcioniše i Evropska unija, a nešto kasnije i Nordijskog saveta (1952) (Lakićević 2007, 53–67). Ovi oblici saradnje razvijali su se, dakle, uporedo sa Savetom Evrope i Evropskom ekonomskom zajednicom i uvek su bili komplementarni sa njihovim radom. Takođe, navedeni oblici saradnje bili su veoma spojivi sa evroatlantizmom imajući u vidu da je većina ovih država bila/postala i članica NATO.

Oba navedena oblika regionalne saradnje u Evropi podrazumevala su intenzivnu međudržavnu saradnju po brojnim pitanjima – od ekonomije, slobode kretanja ljudi do transporta i komunikacija (TRTEBEU 1958, Articles 1–4). Postupno su institucionalni oblici saradnje snažili i to nakon što su u okviru Beneluksa formirani Međuparlamentarni konsultativni savet (1955) i Sud pravde (1965), kao i Nordijski savet ministara od 1971. godine (TRTEBEU 1958, Chapter IV–V; TCBDFINS 1962, Articles 1–38). I nordijski i beneluški oblici saradnje postali su tako paradigma

uspešne regionalne saradnje koja prepoznaje specifičnosti određenih evropskih regionalnih celina i višestране bliskosti određenih društava i država.

Evropska iskustva multilateralnog povezivanja su obogaćena i nakon kraja Hladnog rata, kada su formirani brojni novi forumi uglavnom među državama nekadašnje Istočne Evrope i Ruske Federacije. Tu se pre svega izdvaja Višegradska grupa (1992), Baltička skupština (1990), Savet baltičkih zemalja (1992) i Crnomorska ekonomska saradnja (1992) (Lopandić i Kronja 2010, 140–152). Za razliku od Zapadne i Severne Evrope u kojoj su u periodu nakon 1945. godine postupno formirani i započeli sa radom oblici regionalne saradnje, na ovom području današnje Srednje Evrope, a posebno pribaltičke regije došlo je do velikog porasta/multiplikovanja regionalnih inicijativa.² Ipak, srž ove regionalne saradnje od početka 90-ih godina XX veka svakako predstavljaju Baltički savet i Baltički savet ministara između Litvanije, Letonije i Estonije, koji su aktivni i nakon ulaska ove grupe država u Evropsku uniju (Novičić 2007, 96–115).

Kada je današnja Srednja Evropa u pitanju svakako se kao predominantan oblik regionalne saradnje od 1991. godine pojavljuje Višegradska grupa, koja okuplja Poljsku, Slovačku, Mađarsku i Češku (Gyarfášová and Mesežnikov 2016, 7–14). Ova saradnja se dugoročno razvijala i danas, pored toga što su sve ove države članice Evropske unije i NATO, više nego uspešno sprovodi i potvrđuje koliko je bitna saradnja između država smeštenih između Baltičkog mora i srednjeg toka Dunava.

Sve navedene inicijative za regionalnu saradnju podrazumevale su različitu unutrašnju dinamiku i oblike saradnje, ali svakako se temelje na promovisanju novog regionalizma (Gubová 2020, 107–130). On je kao načelo potvrdio osnovanost težnji zemalja sličnog geografskog određenja da je saradnja važna pre svega u oblasti ekonomije, bezbednosti i drugih pitanja od zajedničkog interesa. Tokom protekle decenije i unutar Evropske unije otpočelo je dodatno međudržavno povezivanje, od kojih su najznačajnije – *EU MED 7* grupa (od 2013. godine sedam mediteranskih država članica EU) (Montalbano and Nenci 2014, 730–740), *Hansa* grupa (sedam država severne Evrope od 2018) i *Krajova grupa/Kvadrilateral* od 2015. godine (u koju je pored tri države članice EU uključena i Srbija) (Bălăceanu 2014, 57–62). Navedeni forumi predominantno okupljaju zemlje članice Evropske

² Tokom protekle tri decenije u Baltičkoj regiji su osnovane mnoge inicijative koje podržavaju višestranu saradnju zemalja sa obe strane Baltičkog mora. To su Komisija za Baltičko more (*Baltic Sea Commision*), Forum mladih Baltika (*Baltic Sea Youth Forum*), Forum Baltika (*Baltic Sea Forum*), Baltička subregionalna saradnja (*Baltic Sea States Sub Regional Cooperation*), Mreža sindikata Baltika (*Baltic Sea Trade Union Network*), Nordijsko-baltička osmorka (*Nordic Baltic Eight*), Baltički razvojni forum (*Baltic Development Forum*), itd. (Studzieniecki 2016, 235–241).

unije, ali i pojedine druge susedne zemlje. Ipak, reč je o svega nekoliko ključnih oblasti međusobne saradnje, bez težnji da se one suštinski produbljaju ili proširuju.

Dakle, članstvo država u Evropskoj uniji nikako ne predstavlja prepreku za različite forme međusobnog povezivanja njenih država članica. Naprotiv, pokazalo se da su Beneluks i nordijske forme saradnje i te kako komplementarne sa članstvom u Evropskoj uniji. Isto potvrđuje i slučaj Višegradske četvorke, a Evropska unija je tako proteklih decenija motivisala često države da se regionalno povezuju i uspostave što jače oblike multilateralne saradnje.³ Pregled nekoliko vremenski različitih „talasa“ regionalizma nakon okončanja Drugog svetskog rata takođe pokazuje da će i u narednom razdoblju on i dalje intenzivno razvijati. Ovo potvrđuje i činjenica da je nakon 2010. godine formirano nekoliko novih foruma za saradnju unutar Evropske unije i Evrope uopšte.

Balkanski modeli regionalne saradnje: geneza nastojanja ka čvršćem povezivanju

Prvi pokušaji obnovljene regionalne saradnje na Balkanskom poluostrvu, od 1995. do 1999. godine, nisu imali značajnijeg efekta. Ona je i tada, kao u ostalom i u međuratnom periodu na Balkanskom poluostrvu (1918–1941), bila vezana za predominantno spoljne podsticaje, ali nije imala gotovo nikakve vidljivije rezultate.⁴ Formiranje brojnih inicijativa od 1991. godine za Balkan – Roajomonski proces, SECI, itd., uključivali su samo neke segmente saradnje i to prilično nepotpuno (Damjan Lakićević 1999, 401–413).

Međunarodna zajednica, pre svega Sjedinjene Američke Države i Evropska unija su inicirale formiranje Pakta za stabilnost u Jugoistočnoj Evropi u Sarajevu početkom avgusta 1999. godine (Lopandić i Kronja 2010, 76–77). Cilj je bila prvobitna konsolidacija postkonfliktnih prilika u ratom zahvaćenoj regiji, a potom i naglašavanje evropske agenda država ovog dela Evrope i njihove evroatlantske perspektive (Busek and Kühne 2010, 473–628). Prvobitni unutrašnji okvir Pakta za stabilnost u Jugoistočnoj Evropi podrazumevao je postojanje tri radna stola, koji su tematski pokrivala demokratiju i ljudska prava, ekonomiju, razvoj i saradnju i bezbednosna

³ Videti o razvoju Severne dimenzije Evropske unije (*Northern Dimension*) – https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/northern-dimension/347/northern-dimension_en.

⁴ O nastanku i razvoju Male Antante i Balkanskog saveza u međuratnom periodu na Balkanskom poluostrvu videti više u: Jovanović (1939, 36–188).

pitanja (uključujući unutrašnje poslove, pravosuđe i odbranu) (Lopandić i Kronja 2010, 83–93). Istovremeno pokušaj da se spreči formiranje velikog broja novih inicijativa, koje bi na taj način izgubile vlastiti fokus bez strateške usmerenosti ka procesu stabilizacije i evroatlantskih aspiracija država u regionu, nije dao značajnije rezultate. Naime, u periodu s početka 2000-tih došlo je do značajnog povećanja broja ovih inicijativa, koje nisu imale značajnije efekte i domete. Tako je tokom 2006. godine njihov broj je narastao na preko dvadeset (SRGSPSEE 2006, 8).

Ovako iznenadno i naglo povećanje broja regionalnih inicijativa na Zapadnom Balkanu, njihovo često podudaranje i odsustvo međusobne koordinacije ukazivalo je na nužnost rekonceptualizacije saradnje sa predominantnim ciljem njene bolje efikasnosti i usklađenosti. Dometi regionalne saradnje su, međutim, bili veoma slabi i skromni uporedo sa „eksplozijom“ velikog broja regionalnih inicijativa. Stoga je u „Izveštaj Više grupe za reviziju Pakta za stabilnost Jugoistočne Evrope“, koju su činili eksperti iz regiona i Evropske unije, iz marta 2006. godine ukazano na nužnost prelaska u novu fazu regionalne saradnje (često se naglašavalo od etape stabilizacije ka evrointegracijama), ali i nužnost realnog prihvatanja ovih vidova saradnje od strana država u regionu (*regional ownership*) (SRGSPSEE 2006, 7). Ideje koje su iznete u navedenom dokumentu podrazumevale su formiranje Saveta za regionalnu saradnju (*Regional Cooperation Council – RCC*), povećanje od njegove strane koordiniranih oblasti saradnje i suštinski značajno povezivanje sa Procesom saradnje u Jugoistočnoj Evropi.

U navedenom dokumentu konstatovano je i mnoštvo postojećih inicijativa koje je nužno usaglasiti i staviti pod svojevrsni „kišobran“, odnosno pod prevashodnu koordinaciju Saveta za regionalnu saradnju. No, po prvi put u ovom izveštaju je naveden i konkretan evropski model regionalne saradnje, koji će se uzeti kao „uzor“ prilikom preoblikovanja Pakta za stabilnost u Jugoistočnoj Evropi – Savet baltičkih zemalja – SBZ (*Council of the Baltic Sea States – CBSS*) (SRGSPSEE 2006, 9). Ova inicijativa od 1992. godine okuplja pribaltičke republike, zemlje Nordijske regije i Rusku Federaciju.⁵ Imajući u vidu da je koncept regionalne saradnje u Jugoistočnoj Evropi uključivao različite zemlje (od Slovenije do Turske), koje pripadaju različitim organizacijama, ovaj se model saradnje u kojem su bile i države članice Evropske unije i Severnoatlantskog saveza, kao i Rusija uzet kao podoban za primenu u Jugoistočnoj Evropi. Tako je i regionalna saradnja u okviru Saveta za regionalnu saradnju (SRS) podrazumevala usaglašavanje rada postojećih inicijativa kroz stvaranje ekspertskih pulova u pojedinim oblastima (ekonomija, infrastruktura, pravosuđe i unutrašnji poslovi, bezbednost, ljudski resursi i parlamentarna saradnja)

⁵ Videti više o Savetu baltičkih zemalja na www.cbss.org.

(Lopandić i Kronja 2010, 99–105). Dakle, pre deceniju i po nisu uzimani u obzir intenzivniji modeli regionalne saradnje koji postoje u Evropi, kao što je učinjeno kasnije. Takođe, u ovoj etapi razvoja regionalne saradnje na Balkanu nisu bila primenjena uspešna iskustva „posthladnoratovskih“ formi regionalne saradnje, poput Višegradske četvorke i/ili Baltičkog saveta i Baltičke skupštine, što je na određeni način učinjeno kasnije. Struktura Saveta baltičkih zemalja koja je podrazumevala postojanje ekspertske grupe za pojedine oblasti preslikana je dakle i na Savet za regionalnu saradnju, sa izuzetkom što je Komitet viših službenika SBZ zamenjen intenzivnijom saradnjom SRS sa Procesom saradnje u Jugoistočnoj Evropi.⁶

Treba napomenuti kada je preuzimanje iskustava država Srednje Evrope u kontekstu evropskih integracija i regionalne saradnje da je Evropska unija još 2006. godine insistirala da se oformi Zapadnobalkanska zona slobodne trgovine (*Western Balkans Free Trade Area – WBFTA*), a po ugledu na aranžman CEFTA (*Central European Free Trade Area*) iz 1992. godine (RSE 2006). Međutim, nakon što je Republika Hrvatska, koja je tada bila u krugu zapadnobalkanskih zemalja, ovo odbila, preslikan je model i naziv CEFTA, sa povremenim dodavanjem 2006. kako bi se diferencirala u odnosu na prvobitni aranžman za zemlje Srednje Evrope (Legović 2006). Dakle, na svaki način je insistirano da se iz naziva ove inicijative u potpunosti izbací odrednica Zapadni Balkan. Ovde su, međutim, nedvosmisleno preuzeta iskustva zemalja nekadašnjeg Istočnog bloka, odnosno inicijalno Poljske, Češke, Slovačke i Mađarske, da se oformi regionalna zona slobodne trgovine (Đukanović i Antevski 2008, 43–61). Tokom 2021. godine kosovski premijer Aljbin Kurti (Albin Kurti) predložio je da se zaključi novi aranžman, tj. SEEFTA – *South East European Free Trade Area*, koji bi bio u posebnim odnosima sa Evropskim ekonomskim prostorom (EEA) (Danas 2021). Iza ovoga se zapravo krije pokušaj da Kosovo više ne bude predstavljeno preko UNMIK administracije, kako je to bilo potpisano u decembru 2006. godine kada je CEFTA „ponovo“ uspostavljena *via facti* za Zapadni Balkan i Republiku Moldaviju.

Produblјivanje formi i sadržaja regionalne saradnje nije imalo realne mogućnosti sve dok Hrvatska nije imala izglednu perspektivu ulaska u Evropsku uniju i konačnog „napuštanja“ Zapadnog Balkana (Đukanović 2020, 151). Uporedo sa ovim, fokus regionalne saradnje postpuno je prenesen sa nivoa Jugoistočne Evrope na Zapadni Balkan. Takvo usredsređivanje na Zapadnobalkansku šestorku značilo je i da su stvoreni uslovi za suštinsko remodeliranje regionalne saradnje sa posebnim akcentom na njenu bolju delotovnost. Početkom protekle decenije pojavila su se i nova promišljanja šta i kako ubuduće sa regionalnom saradnjom,

⁶ Videti detaljnije o strukturi Saveta baltičkih zemalja na već navedenom sajtu.

odnosno kakvi njeni obrisi da se razvijaju dalje. Tako je u aprilu 2013. godine bio je predstavljen *Non paper* o unapređenju regionalne saradnje (NPNCJPWB 2013). Ovaj „paket“ je podrazumevao formiranje Zapadnobalkanske šestorke, koja bi imala veoma čvrste oblike regionalne saradnje u svim oblastima, pa i onim koje do tada nisu bile jasnije obuhvaćene poput međupolicijske (BALPOL) ili parlamentarne (Parlamentarna skupština Zapadnog Balkana) (NPNCJPWB 2013, 3–4).

Temeljno produbljena saradnja, međutim, nije prvobitno naišla na odobravanje elita u regiji Zapadnog Balkana, te se sve na određeni način odložilo. Kasnije je od strane Savezne Republike Nemačke kroz Berlinski proces od 2014. godine pokušano nadomestiti evidentni deficit uspešnosti regionalne saradnje (Đukanović i Krstić 2016, 169–185). Upravo je ova inicijativa kao svoje najznačajnije dostignuće promovisala uspostavljanje Regionalnog ekonomskog područja (*Regional Economic Area – REA*) od 2017, odnosno Zajedničkog regionalnog tržišta Zapadnog Balkana (*Common Regional Market – CRM*) od 2020. godine, kao oblika regionalne ekonomske integracije koji nadopunjuje ranije forme ekonomske saradnje (Đukanović i Đorđević 2020, 595–618). U ovoj oblasti čini se da su u velikoj meri korišćena iskustva kako Evropskog ekonomskog prostora (*European Economic Area – EEA*), tako i Unije Beneluksa, koja je od svog osnivanja 1958. godine imala sličan aranžman.

Berlinski proces dodatno je promovisao agendu povezivanja, Zapadnobalkanske „zelene koridore“, digitalnu transformaciju, saradnju u suzbijanju pandemije virusa COVID-19, a ujedno se i fokusirao se na pitanja migracija, statusa mladih i integracije Roma (CCBP 2021, 1–9). Pored navedenog tu su i vidni pokušaji da se regionalna saradnja fokusira na oblasti obrazovanja, istraživanja i inovacija, pomirenje u regiji i zajednički pokušaj utvrđivanja sudbine nestalih lica u oružanim sukobima 90-ih godina. Na samitu Berlinskog procesa pod nemačkim predsedavanjem, održanom 5. jula 2021. godine, ponovo je aktuelizovano i da ova inicijativa treba da se usredsredi i na kompleks velikog broja nerešenih bilateralnih pitanja između zapadnobalkanskih država (CCBP 2021, 6–7). No, ovako uistinu ambiciozno postavljene zadatke Berlinskog procesa može ugroziti njegova neizvesna budućnost, imajući u vidu skorašnje promene na vrhu vlasti u Berlinu i prioritete novih lidera u odnosu na Zapadni Balkan.

Sa druge strane, „Mali Šengen“ pokušaj tri zemlje iz 2019. godine (Albanija, Srbija i Severna Makedonija) nije bio inkluzivan za čitav Zapadni Balkan i transformisao se u inicijativu pod nazivom „Otvoreni Balkan“ (*Open Balkan*) u Skoplju krajem jula 2021. godine (Kuzmanovski 2021). Fokus ove inicijative se preusmerio na kretanje radne snage između tri zemlje, slobode kretanja roba, kao i saradnju u oblasti vanrednih situacija i ublažavanje posledica katastrofa (*Open Balkan 2021*). U realizaciju ove inicijative uključile su se privredne komore Albanije, Severne Makedonije i Srbije, a pre svega vezano za buduće regulisanje davanja

radnih dozvola građanima u ovim zemljama. Istovremeno, predviđeno je i da se *cargo* saobraćaj između ovih zemalja odvija neprestano (24 časa sedam dana u nedelji), a naglašena je i značajnija saradnja u oblasti turizma kroz podsticanje međusobnih poseta građana Srbije, Albanije i Severne Makeodnije. Dogovoreno je istovremeno i da se ustanovi Balkanska filmska komisija (*Balkan Film Commision*), kao i da se započne sa zajedničkim organizovanjem Balkanskog festivala vina. Kada je u pitanju saradnja mladih predviđeno je da se organizuju sportska takmičenja između timova iz sve tri zapadnobalkanske zemlje. Ujedno „Otvoreni Balkan“ pruža snažnu podršku svim aktivnostima Berlinskog procesa, a pre svega vezano za formiranje Zajedničkog regionalnog tržišta, navodi se u Zajedničkoj izjavi. Takođe, podvlači se i da evropska perspektiva ostaje „*glavni katalizator regionalne saradnje*“, te se u tom smislu pozivaju i druge zapadnobalkanske države i akteri da se pridruže „Otvorenom Balkanu“ (Open Balkan 2021).

Međutim, ideja o implementaciji četiri temeljne slobode EU na Zapadnom Balkanu nastala u aranžmanu „Mali Šengen“ krajem 2019. godine, tako je zapravo, gotovo u potpunosti preuzeta od strane Berlinskog procesa i u okviru njega implementirana od kraja 2020. godine kroz oblikovanje Zajedničkog regionalnog tržišta (WBLDCRM 2020, 1–2). I budućnost ove inicijative je veoma neizvesna imajući u vidu da Savezna Republika Nemačka, sa jedne strane, ne krije svoju skepsu prema njoj, dok Sjedinjene Američke Države, sa druge, insistiraju da se svi zapadnobalkanski akteri uključe u rad „Otvorenog Balkana“ (*Slobodna Bosna 2021*; RSE 2021).

U okviru *Non paper* a o rekonceptualizovanju regionalne saradnje na Zapadnom Balkanu iz 2013. godine posebno su navedeni određeni evropski modeli multilateralne saradnje, odnosno „*sli ne regionalne strukture*“ – Nordijski savet, Višegradska grupa i Beneluks (NPNCJPWB 2013, 5) Oni su u ovom dokumentu pomenuti prevashodno kao bitni forumi za uspostavljanje međuregionalne saradnje Zapadnobalkanske šestorke sa njima. Ipak, u samom tekstu *Non paper*-a, se vide mnogi elementi koji su kao model podrazumevali sličnost okvira saradnje koji su tada bili predviđeni za Zapadnobalkansku šestorku sa navedenim evropskim oblicima regionalne saradnje.

Navedena sličnost se ponajpre vidi u komparaciji sa *Nordijskim savetom ministara*, a posebno u 2013. godini predviđenim redovnim sastancima ministara i šefova država/vlada regiona Zapadnog Balkana. U skladu sa Helsinškim sporazumom (1962) saradnja između nordijskih država se odvija u oblasti pravosuđa, socijalnih pitanja, ekonomije, transporta i komunikacija, kao i životne sredine (TCBDFINS 1962, Articles 1–38). Dakle, i u ovim oblastima nordijske saradnje može se uočiti značajna podudarnost sa zapadnobalkanskom regionalnom saradnjom. Postoje i drugi sporazumi koji se tiču produblivanja kulturne saradnje

(1971), Nordijske pasoške unije (od 1957), jezičke konvencije (1981), pravnog statusa Nordijskog saveta i Nordijskog saveta ministara (1987) i njihovog osoblja (1988) (Norden.org 2021). Struktura i sastav Nordijskog saveta, sa druge strane, podseća na parlamentarnu skupštinu, i u okviru zapadnobalkanske saradnje takvo telo ne postoji, ali kada je u pitanju Nordijski savet ministara u okviru Zapadnobalkanske šestorke i ovdašnjih regionalnih inicijativa ima sličnih foruma. Međuparlamentarna saradnja bila je u fokusu Saveta za regionalnu saradnju, ali 2013. godine najavljena Parlamentarna skupština Zapadnog Balkana nikada nije oformljena (NPNCJPWB 2013, 4; Lopandić i Kronja 2010, 100–107). Ovo se može obrazložiti i činjenicom da u svim državama Zapadnog Balkana parlamenti i inače gube na značaju kada je u pitanju funkcionisanje njihovih političkih sistema.

Kada su u pitanju ovlašćenja nordijskih formi saradnje i njihovo poređenje sa Zapadnobalkanskom šestorkom i Berlinskim procesom, ona su u značajnoj meri gotovo podudarna. A posebno je bitno istaći da će pokušaj stvaranja regionalnog tržišta u okviru prvobitne inicijative „Otvoreni Balkan“ (od 2019–2021. godine nekadašnji „Mali Šengen“), a sada i Berlinskog procesa, podseća na sličan aranžman koji postoji unutar nordijske saradnje još od 1982. godine. Puna mogućnost kretanja građana Zapadnog Balkana unutar ovog regiona samo sa ličnom kartom istovremeno nalikuje na projekat Nordijske pasoške unije, koji se razvijao u ovom delu Evrope od 1957. godine. Može se zato zaključiti da i pored brojnih kulturoloških, geografskih, etničkih i drugih razlika koje su uočljive između Nordijske regije i Balkana postoji izvesna sličnosti u modalitetima njihove unutrašnje multilateralne saradnje. Nordijski kulturni i regionalni identitet, treba napomenuti, je veoma duboko ukorenjen u državama severa Evrope, za razliku od suštinskog neprihvatanja (zapadno)balkanskog od strane država njenog jugoistoka. No, proces „skandinavizacije Balkana“, koji je polovinom ratnih 90-ih na postjugoslovenskom prostoru zagovarao hrvatski političar i sociolog Stipe Šuvar definitivno je uspeo da otpočne, sa još uvek ne dovoljnim izgledima i da u potpunosti uspe (Đukanović 2020, 147).

Saradnja u oblastima ekonomije, unutrašnjih poslova, povezivanja mladih, nauke i tehnologije, i infrastrukture jedna je od temeljnih odlika *Višegradske grupe* tokom protekle tri decenije.⁷ Sve navedene oblasti su produbljene i u zapadnobalkanskoj regionalnoj saradnji, a pre svega kroz Berlinski proces od 2014. godine. Takođe, 2017. godine osnovan je i Fond za Zapadni Balkan (*Western Balkans Fund*), a po ugledu i na inicijativu Međunarodnog višegradskog fonda (*International Visegrad Fund*) (Tomović 2015). Postojale su i određene ideje da se formi za

⁷ Videti: <https://www.visegradgroup.eu/cooperation/contents-of-visegrad-110412>.

Zapadnobalkanska odbrambena grupa po ugledu na Višegradska borbena grupa (*Visegrád EU Battlegroup*), ali to do sada nije realizovano (Ejdus, Savković, i Dragojlović 2010, 6–24). Ranija saradnja srednjoevropskih zemalja u okviru CEFTA, gotovo je istovetna i u CEFTA 2006. aranžmanu uz dodatak produbljivanja ekonomske saradnje kroz zapravo integraciju njihovih tržišta – Zajedničko regionalno tržište Zapadnog Balkana. Takođe, većina aktivnosti Višegradske grupe se realizuje i u okviru regionalne saradnje na Zapadnom Balkanu na gotovo identičan način. Ovo se odnosi kako na redovne sastanke premijera, tako i resornih ministara i koordinatora za regionalnu saradnju. Slične forme se odvijaju i na Zapadnom Balkanu kroz konsultacije nacionalnih parlamenata i nevladinog sektora. Naravno, postoji i značajna razlika kada je u pitanju ambijent regionalne saradnje, odnosno sve dublje prihvatanje srednjoevropskog identiteta koji se emanira upravo kroz Višegradsku grupu, dok se zapadnobalkanski identitet otežano prihvata u većini ovdašnjih društava (Orel 2012, 85–88; Pavlović 2010, 91–102).

Kada su u pitanju sličnosti sa *Unijom Beneluksa*, zapadnobalkanska regionalna saradnja postoje veoma slična kada je u pitanju sprovođenje četiri slobode kretanja (ljudi, usluga, roba i kapitala) na Zapadnom Balkanu, što je za benelušku saradnju karakteristično od njenog otpočinjanja. Dodatna sličnost predstavlja i najavljeno priznanje diploma između zapadnobalkanskih aktera, kao i jača policijska saradnja i saradnja u oblasti bezbednosti. Tu su i ideje da se usklade sistemi PDV-a, kao i da se zajednički privlače strane investicije, što je podvučeno u Skoplju krajem jula 2021. godine na prvom sastanku „Otvorenog Balkana“. Kao i zapadnobalkanska saradnja i Unija Beneluksa pokušava da u celini bude komplementarna sa članstvom u Evropskoj uniji i njenim zakonodavstvom (TRTEBEU 1958, Preamble and Article 2). U nastojanjima redefinisavanja regionalne saradnje na Zapadnom Balkanu veoma često se ukazuje da ona u potpunosti korespondira sa evropskim nastojanjima država regiona, a to se uvek podvlači i u aktima koji se usvajaju u okviru brojnih inicijativa i foruma.

Pored navedenog i oblasti digitalizacije, saradnja u oblasti energetike i klimatskih promena, kao i transporta i slobode kretanja radne snage zajedničke su i za Beneluks i Zapadnobalkansku šestorku (TRTEBEU 1958, Article 3). Odnedavno je tu pridodata i cirkularna ekonomija, kao posebna oblast regionalne saradnje u okviru Beneluksa. Na određeni način te oblasti saradnje unutar Unije Beneluksa i zapadnobalkanske saradnje sada su gotovo identične sa nastojanjima pre svega u okviru Berlinskog procesa, ali i „Otvorenog Balkana“/ranijeg „Malog Šengena“. Takođe, i nastojanja Saveta za regionalnu saradnju su gotovo sasvim identična sa svim navedenim oblastima saradnje.

Postoji, takođe, i nekoliko bitnih razlika kada je u pitanju regionalna saradnja u okviru Unije Beneluksa i zapadnobalkanskih oblika multilateralne saradnje. U

okviru Beneluksa postoji Međuparlamentarni konsultativni savet (*The Benelux Interparliamentary Consultative Council*), dok ideja iz 2013. godine o formiranju Parlamentarne skupštine Zapadnog Balkana, kao što je već napomenuto, još uvek nije zaživela (TRTEBEU 1958, Articles 15–16). U okviru Beneluksa postoje još i Sud pravde (*The Benelux Court of Justice*) i Organizacija za intelektualnu svojinu (*The Benelux Organization for Intellectual Property*) (TRTEBEU 1958, Articles 17 and 31). Pored navedenog, saradnja u okviru zemalja Beneluksa počiva i na saradnji njihovih lokalnih vlasti, što nije slučaj sa Zapadnim Balkanom (TRTEBEU 1958, Article 2). A istovremeno održivi razvoj, koji podrazumeva i ekonomski razvoj, ali i viši stepen socijalne zaštite građana i zaštitu životne sredine predstavlja srž saradnje u okviru Unije Beneluksa (TRTEBEU 1958, Article 2). Dodatna razlika sa zapadnobalkanskim formama saradnje jeste i realno prihvatanje regionalnog identiteta Beneluksa u društvima Luksemburga, Belgije i Holandije, koji, sa druge strane, ne postoji na Zapadnom Balkanu kao zaseban oživljeni konstrukt.

Polovinom devedesetih u srpskoj javnosti, uglavnom liberalnim krugovima, takođe, su se pojavljivale ideje o „balkanskom Beneluksu“ (Radivojša 1995, 14). On bi obuhvatao pored tadašnje Savezne Republike Jugoslavije još i Makedoniju i tada ratom zahvaćenu Bosnu i Hercegovinu. Posebno je zanimljiv bio predlog koji je tada stigao iz Fonda demokratski centar od strane Slobodana Vučkovića da se održi vanredna međunarodna konferencija koja bi podrazumevala i „obnovu ekonomske razmene i kretanje ljudi bez carinskih i drugih ograničenja“ (Radivojša 1995, 14). Međutim, tokom ratne decenije pa ni kasnije nije bilo značajnije političke opcije koja se zalagala za ovaj vid saradnje i integraciju regiona, iako su u pojedinim krugovima u Sjedinjenim Američkim Državama uoči Dejtona 1995. godine razmatrane opcije čvršćeg povezivanja današnjih država Zapadnog Balkana (Radivojša 1995, 14). Nešto kasnije, zapravo tokom 2012. godine analitičari *EU Observera* Ginter Fehlinger (Gunther Fehlinger) i Ekrem Krasnići (Ekrem Krasniqi) su pokrenuli ideju o stvaranju „balkanskog Beneluksa“, koji bi uključivao Albaniju, Kosovo, Crnu Goru i današnju Severnu Makedoniju, ali bez Srbije i Bosne i Hercegovine (Fehlinger, Krasniqi 2012). On bi tako reflektovao zapravo panalbanske tendencije i aspiracije. Međutim, ova ideja nije nikada ozbiljnije uzimana u razmatranje i naišla je na osude u Evropskoj uniji (*Blic* 2012).

Ponovo je, međutim, došlo do pominjanja „balkanskog Beneluksa“ uporedo sa pokretanjem inicijative „Mali Šengen“ iz 2019. godine (Georgievski 2019). Međutim, njena nedovoljna inkluzija, tj. realno odsustvo panzapadnobalkanskog karaktera i nepostojanje spremnosti regionalnih aktera da se produbi „izvorna“ regionalna saradnja dovela je do prekomponovanja inače veoma ambiciozno osmišljenih aktivnosti i svođenje na svega nekoliko komponenata (kretanje roba i radne snage, kao i saradnja vezana za vanredne situacije). Sve su očiglednija različita

sagledavanja regionalne saradnje od strane aktera u regionu. Jedna grupa lidera smatra da ona mora biti sve više „autohtona“ odnosno da bude inicirana od strane građana i lidera regije, dok sa druge strane postoje veoma isključivi stavovi da se ne prihvataju nikakvi pokušaji saradnje koji nisu usaglašeni i koordinirani od strane uticajnih zapadnih aktera. U tom smislu se i oko inicijative „Otvoreni Balkan“ vode višegodišnje rasprave (RSE 2021a).

Zaključak

Geneza regionalne saradnje na Zapadnom Balkanu tokom protekle dve i po decenije odvijala se u poprilično otežanim okolnostima. Štaviše, prvobitni postkonfliktni i oblici saradnje na Balkanu su stidljivo uspostavljeni i na određeni način nalikovali su igri „kule od karata“, dok je kasnije, posebno od 1999. godine uporedno sa Procesom stabilizacije i pridruživanja Evropske unije na insistiranje međunarodnih aktera (EU i SAD, pre svega) došlo do čvršćih oblika povezivanja u Jugoistočnoj Evropi (Đukanović 2020, 143–151). Štaviše, postepeno se ova regionalna saradnja svodila na niži „geografski“ nivo – Zapadni Balkan, što je posebno bilo uočljivo nakon 2006. godine odnosno nakon transformacije aranžmana CEFTA u CEFTA 2006. Isto se odnosi i na Savet za regionalnu saradnju koji je uspostavljen s početka 2008. godine, a posebno Berlinski proces od 2014. godine. Ovo su bili prelomni momenti u razvoju regionalne saradnje na jugoistoku Evrope sa posebnim akcentom na saradnju u oblastima ekonomije, bezbednosti, razvoja infrastrukture, pravosuđa i unutrašnjih poslova i razvoja ljudskih resursa (Lopandić i Kronja 2010, 101).

Regionalni, „zapadnobalkanski“ identitet od polovine 2000-tih počinje postepeno da se promovise, ali nije uspeo značajnije da se ukoreni u ovdašnjim društvima. Štaviše, regionalna saradnja se često smatrala više nužnošću (u kontekstu evrointegracija) nego li kao potvrda postojećih „nasleđenih“ i jakih privrednih, kulturnih i drugih veza koje objektivne postoje u ovom delu Evrope. Zato je kao uzor/model novih oblika regionalne saradnje krenuo od „labavijih“ formi koje već postoje u Evropi, da bi već od 2013. godine bilo više reči o iskustvima Unije Beneluks, Višegradske grupe (V4) i nordijskih oblika saradnje.

Objektivno produbljivanje regionalne saradnje posebno je podstaknuto 2014. godine nakon pokretanja Berlinskog procesa, koji i jeste nastao kao odgovor na evidentnu nespremnost političkih elita u ovom delu Evrope da prihvate čvršće forme saradnje svega godinu dana pre toga. Od tada se može govoriti o gotovo potpunoj komplementarnosti sastava, procedura i ovlašćenja Zapadnobalkanske

šestorke i Višegradske grupe. Takođe, postoji više nego jasna sličnost Nordijskog saveta ministara sa oblicima regionalne saradnje na Zapadnom Balkanu. Gotovo sasvim su identična ovlašćenja Beneluksa i Saveta za regionalnu saradnju i Procesa saradnje u Jugoistočnoj Evropi, ali i izvesne razlike vezane za institucionalne okvire (pre svega „Parlament“ i Sud pravde Beneluksa). U tom smislu sasvim će izvesno u narednom periodu biti ponovo pokrenuta inicijativa za konstituisanje Parlamentarne skupštine Zapadnog Balkana, a možda i suda koji bi tumačio akte ukoliko oni budu donošeni u okviru postojećih vidova regionalne saradnje.

Jasno je da suštinski izostanak promocije i izgradnje regionalnog „zapadnobalkanskog“ identiteta ostaje glavna kočnica za ojačanu saradnju. Tu su dodatna značajna prepreka i megalomanski nacionalistički projekti, koji postoje i koji se u svim ovdašnjim društvima ciklično učestalo ponavljaju. Zato se pojavljuju i težnje da se ovi projekti stave u prvi plan nasuprot često javno spominjanoj evropskoj perspektivi Zapadnog Balkana. Međutim, pojedini fenomeni poput organizovanog kriminala, korupcije i drugih pretnji bezbednosti na Zapadnom Balkanu usloviće nužnost još čvršće međusobne saradnje u okviru regionalnih inicijativa i foruma. Takođe, objektivno egzistiranje Zapadnog Balkana na evropskoj periferiji utiče na nužnost saradnje ovdašnjih država. Međutim, značajni delovi ovih društava ne prihvataju tu potrebu smatrajući da ona ne pripadaju „zapadnobalkanskom korpusu“ već drugom krugu/ovima zemalja u Evropi. Stoga se ponovo pokreću priče o pojmu Jugoistočne Evrope (Kosovo), jadranskom/mediteranskom identitetu (Crna Gora i Albanija), „istočnoj perspektivi“ regionalne saradnje (povremeno okretanje Srbije ka Kvadrilateralu), itd. (Cvetković 2021). Ovo višestrano „bežanje“ sa Zapadnog Balkana, međutim, nije realno jer i Evropska unija, a i Sjedinjene Američke Države regiju percipiraju kao integralnu celinu, još uvek neinkorporiranu u Uniju. S tim u vezi će i dalje insistirati na tome da se pojačaju oblici regionalne ekonomske saradnje i integracije, kao i političke kooperacije. Isto se odnosi i na pokušaje pojedinih susednih država da od Zapadnog Balkana „otrgnu“ određene zemlje – poput nastojanja Mađarske i njenog premijera Viktora Orbana (Viktor Orbán) da Srbiju predstavi kao „*južni deo Srednje Evrope*“ i isključivim delom ove evropske regije (Komarčević 2021).

Izazovi globalne ekonomske krize, takođe, mogu potvrditi i opravdanost formiranja Zajedničkog regionalnog tržišta u okviru Berlinskog procesa, kao i stvaranja uslova za lakše kretanje radne snage u okviru novoimenovanog „Otvorenog Balkana“ (nekadašnji „Mali Šengen“). Svakako su bitne i forme saradnje u vanrednim situacijama zapadnobalkanskih država, digitalizaciji, cirkularnoj ekonomiji, položaju Roma, itd. Nužno je i jačanje prekogranične saradnje lokalnih vlasti, što je u okviru regionalne saradnje do sada bilo van fokusa, kao i ukazivanje

na manjinska pitanja koja najčešće predstavljaju najznačajnije probleme u bilateralnoj ravni odnosa zemalja Zapadnog Balkana.

Imajući u vidu da funkcionalnoj i osnaženoj regionalnoj saradnji na Zapadnom Balkanu značajnu prepreku predstavljaju nerešeni bilateralni problemi, fokus će u narednom periodu pre svega kroz Berlinski proces biti na ovom korpusu pitanja. Štaviše, od dinamike njihovog rešavanja zavisice i puno sređivanje prilika i puna bezbednost Zapadnog Balkana, a samim tim i dodatno preoblikovanje regionalne saradnje u ovom delu Evrope.

Puna komplementarnost dosadašnjeg razvoja regionalne saradnje na Balkanu povezana je sa evropskim intencijama ovdašnjih država i u potpunosti se razvijati u skladu sa standardima i okvirima Evropske unije (Đukanović i Krstić 2021, 9–26). To znači da se ona mora razvijati na temeljnim načelima Unije. Slično je i sa Unijom Beneluks i Višegradskom četvorkom, čije su države članice su ujedno i članice Evropske unije. Takođe, veoma je slično i sa nordijskom regionalnom saradnjom, čije dve od pet država nisu članice Unije (Island i Norveška), a ujedno dve nisu ni članice NATO (Švedska i Finska). Dakle, regionalna saradnja na Zapadnom Balkanu i dalje će ostati pod izvesnim okriljem pre svega Evropske unije, ali i drugih zapadnih aktera koji na njoj insistiraju, a pre svega Sjedinjenih Američkih Država. One su posebno insistirale na bivšem „Malom Šengenu“, ali nisu uspele da animiraju sve aktere na Zapadnom Balkanu da mu se priključe ni gotovo dve godine o pokretanja ove inicijative (KSENA 2020, Point 5).

Bibliografija

Monografije i članci:

- Bălăceanu, Virgil. 2014. "New Challenge Regarding Regional Security. Romania – Part of Visegrad Group and/or Craiova Group". *Strategic Impact*. 6 (2): 57–62.
- Busek, Erhard, and Kühne, Björn. 2010. *From Stabilization to Integration: The Stability Pact for Southe Eastern Europe*. Wien: Böhlau Verlag.
- Damjan Lakićević, Ana. 1999. „Roajomonski proces – jedna inicijativa za saradnju u Jugoistočnoj Evropi“. *Me unarodni problemi*. LV (3–4): 401–413.
- Dimitrijević, Duško. 2007. „Nastanak i funkcionisanje međudržavnih foruma za saradnju u Evropi: jedan pravni pregled“. U: *Me udržavni forumi za saradnju u Evropi: uporedni modeli*, uredio Dragan Đukanović, 11–51. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privedu.

- Đukanović, Dragan, i Antevski, Miroslav. 2008. „Razlike između stare i nove CEFTA“. U: *Centralnoevropska zona slobodne trgovine i interesi Srbije*, uredila Edita Stojić-Karanović. 43–61. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Đukanović, Dragan, i Đorđević, Branislav. 2020. „‘Mali Šengen’ – koncept, implementacija i kontroverze“. *Meunarodni problemi* LXXII (3): 595–618.
- Đukanović, Dragan, i Krstić, Milan. 2020. „Regionalna saradnja na Zapadnom Balkanu – dugoročno čekanje na članstvo u Evropskoj uniji i/ili ‘Balkanska unija’“. *Srpska politička misao* 71 (1): 9–26.
- Đukanović, Dragan, i Krstić, Milan. 2016. „Berlinski proces – nemačka ‘zapadnobalkanska’ inicijativa“. *Srpska politička misao* XXIII (4): 169–185.
- Đukanović, Dragan. 2020. *Balkan na posthladnoratovskom raskršću*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu. Službeni glasnik.
- Gubová, Olga. 2020. “Comparative Regionalism and the Concept of Cognitive Regioness: the Case of the Visegrád Group”. *Annals of the Ovidius University of Constanta – Political Science Series*. 1 (9): 107–130.
- Gyarfášová, Oľga, and Mesežnikov, Grigorij. 2016. *Key Findings – 25 Years of the V4 as Seen by the Public*. Bratislava: Institute for Public Affairs.
- Hettne, Björn. 2005. “Beyond the ‘new’ regionalism”. *New Political Economy* 10 (4): 543–571.
- Ejdus, Filip, Savković, Marko, i Dragojlović Nataša. 2010. *Ka borbenoj grupi Zapadni Balkan: vizija odbrambene integracije Srbije 2010–2020*. Beograd: Centar za civilno-vojne odnose.
- Jovanović, Jovan. 1939. *Diplomatska istorija Nove Evrope 1918–1938*. Knjiga II. Beograd: Izdavačka knjižara Koste J. Mihailovića.
- Lakićević, Ana. 2007. „Okolnosti osnivanja, razvoj i oblici saradnje država Beneluksa“. U: *Meunarodni forumi za saradnju u Evropi: uporedni modeli*, uredio Dragan Đukanović, 53–67. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Lopandić, Duško, i Kronja, Jasminka. 2010. *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu*. Beograd: Evropski pokret u Srbiji. Friedrich Ebert Stiftung.
- Montalbano, P., and Nenci, S. 2014. “Assessing the trade impact of the European Neighborhood Policy on the EU-MED Free Trade Area”. *Applied Economics* 46(7): 730–740.
- Novičić, Žaklina. 2007. „Oblici i dometi saradnje država članica Baltičkog saveta“. U: *Meunarodni forumi za saradnju u Evropi: uporedni modeli*, uredio Dragan Đukanović, 96–115. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.

- Mittelman, James H. 1999. "Rethinking the 'New Regionalism' in the Context of Globalization". In: *Globalism and the New Regionalism. The New Regionalism*, edited by Björn Hettne, András Inotai, and Osvaldo Sunkel. 25–53. London: Palgrave Macmillan.
- Orel, Katrin. 2012. *Srednja Evropa: od ideje do istorije*. Beograd: CLIO.
- Pavlović, Senka. 2010. „Građevina nedovršenog – problem identiteta Zapadnog Balkana“. *Me unarodna politika* 61 (1138): 91–102.
- Radivojša, Branislav. 1995. „Balkanski Beneluks izlaz iz rata?“. *Politika*. 5. jul 1995: 14.
- RIA Documentation. "A Confederate Model Among the South Slavic States". "Draft of the Treaty of Yugoslav Confederation – the Alliance of South Slavic Republics". Zagreb and Ljubljana. October 4 and 11, 1990. *Review of International Relations* 973: 11–22.
- Söderbaum, Frederik, Shaw, Timothy M. 2003. "Conclusion: What Futures for New Regionalism?". In: *Theories of New Regionalism. Economy Series*, edited by Frederik Söderbaum and Timothy M. Shaw, 211–225. London: International Political Palgrave Macmillan.
- Studzieniecki, Tomasz. 2016. "The Development of Cross-border Cooperation in an EU Macroregion – A Case Study of the Baltic Sea Region". *Procedia Economics and Finance*. 39: 235–241.

Dokumenti:

- [CCBP] Chair's Conclusions of the Berlin Process. Berlin. July 5, 2021.
- [KSENA] Kosovo and Serbia Economic Normalization Agreements. September 4, 2020.
- [NPNCJPWB] Non Paper on the New Concept of Joint Performance of the Western Balkan countries aimed at Intensifying EU integration (Western Balkan Six – G6). April 2013. https://www.ceas-serbia.org/images/2015-i-pre/Non_paper_on_the_Western_Balkan_Six_G6_ENG_MEU.pdf.
- [Open Balkan] Joint Statement of the Leaders of "Open Balkan". July 29, 2021. <https://vlada.mk/node/26063?ln=en-gb>.
- [SRGSPSEE] Senior Review Group on the Stability Pact for South Eastern Europe – Final Report. March 6, 2006. <https://rai-see.org/wp-content/uploads/2016/02/Final-Report-of-the-SRG.pdf>.
- [TCBDFINS] Treaty of Cooperation between Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden (the Helsinki Treaty). 1962. Signed by Denmark, Finland, Iceland,

Norway and Sweden. 23 March. <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:702145/FULLTEXT01.pdf>.

[TRTEBEU] Treaty Revising the Treaty Establishing the Benelux Economic Union. 1958. Signed by the Belgium, Luxembourg and the Netherlands. 3 February. http://www.internationaldemocracywatch.org/attachments/366_The%20new%20Benelux%20Treaty.pdf.

[WBLDCRM] Western Balkans Leaders Declaration on Common Regional Market. November 6, 2020.

Internet izvori:

Blic. 2012. „Lajčak: Balkan nije spreman za nekakav svoj Beneluks“. 26. jun 2012. <https://www.blic.rs/vesti/politika/lajcak-balkan-nije-spreman-za-nekakav-svojbenuks/94xk62d>.

Cvetković, Sandra. 2021. „Vlada Kosova: ‘Mini Šengen’ inicijativa bez vizije“. 29. jul 2021. <https://www.slobodnaevropa.org/a/kosovo-mini-sengen-kurti/31383924.html>.

Danas. 2021. „Kurti u Tirani predložio novi sporazum o slobodnoj trgovini, SEFTA umesto CEFTA“. 10. jun 2021. <https://www.danas.rs/ekonomija/kurti-u-tirani-predlozio-novi-sporazum-o-slobodnoj-trgovini-sefta-umesto-cefta/>.

Fehlinger, Gunther, and Krasniqi, Ekrem. 2012. “Balkan Benelux would speed up EU entry”. 19 June 2012. <https://euobserver.com/opinion/116669>.

Georgievski, Boris. 2019. „Balkanski ‘mini Šengen’: polurešenje bez šanse za uspeh?“. 1. oktobar 2019. <https://www.dw.com/sr/balkanski-mini-%C5%A1engen-polure%C5%A1enje-bez-%C5%A1anse-za-uspeh/a-50652659>.

Komarčević, Dušan. 2021. „Orban: Srbija ključna zemlja za evrointegraciju celog Zapadnog Balkana“. 8. jul 2021. <https://www.slobodnaevropa.org/a/orban-vu%C4%8Di%C4%87-srbija-ma%C4%91arska/31347161.html>.

Kuzmanovski, Blagoja. 2021. „‘Mini Šengen’ promjenio ime u ‘Open Balkan’“. 29. jul 2021. <https://www.slobodnaevropa.org/a/skoplje-balkan-mini-sengen/31383711.html>.

Legović, Alen. 2006. „EU: Nema opasnosti od zone slobodne trgovine za Zapadni Balkan“. Berlin. 31. januar 2006. <https://www.dw.com/bs/eu-nema-opasnosti-od-zone-slobodne-trgovine-za-zapadni-balkan/a-2512763>.

N1. 2021. „Gosti N1: Mini Šengen i politika ‘srpskog sveta’ ne idu zajedno“. 19. jul 2021. <https://rs.n1info.com/vesti/gosti-n1-mini-sengen-i-politika-srpskog-sveta-ne-idu-zajedno/>.

- Norden.org. 2021. Accessed 3 August 2021. <https://www.norden.org/en/information/nordic-agreements-and-legislation>.
- RSE. 2006. 21. januar. <https://www.slobodnaevropa.org/a/657992.html>.
- RSE. 2021. „SAD: Kosovo da pristupi regionalnim inicijativama otvorenog uma“. 5. avgust 2021. <https://www.slobodnaevropa.org/a/ambasada-sad-kritika-kosovo-otvorenibalkan/31395503.html>.
- RSE. 2021a. „Kurti ponovo kritikovao inicijativu ‘Open Balkan’“. 1. avgust 2021. <https://www.slobodnaevropa.org/a/kurti-ponovo-kritikovao-inicijativu-open-balkan-/31388335.html>.
- Slobodna Bosna*. 2021. „‘Slobodna Bosna’ otkriva: Merkel protiv Mini Schengena, borba ‘srpskog sveta’ protiv germanskog“. 5. avgust 2021. https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/210554/slobodna_bosna_otkriva_merkel_protiv_mini_sengena_borba_srpskog_sveta_protiv_germanskog.html.
- Tomović, Predrag. 2015. „Višegradska grupa osnovala Fond za Zapadni Balkan“. 13. novembar 2015. <https://www.slobodnaevropa.org/a/u-pragu-osnivanje-fonda-za-balkan/27361874.html>.

Dragan ĐUKANOVIĆ, Marko DAŠIĆ

**MODELING REGIONAL COOPERATION IN THE BALKANS AFTER 1999:
EUROPEAN EXPERIENCES AND THEIR APPLICATION**

Abstract: In this paper, the authors comparatively analyze the development of regional cooperation in Europe after the Second World War and in the Western Balkans since 1999. They compare and contrast regional cooperation in the Western Balkans (with a particular focus on the period after 2006, when the Stability Pact for Southeastern Europe was transformed into the Regional Cooperation Council, and after 2014, when the Berlin Process was launched) with similar forms of cooperation in Europe, such as the Nordic Council of Ministers, the Visegrad Group, and the Benelux. Therefore, the authors approach a comparative analysis of the composition of these regional forums and their areas of cooperation with the Regional Cooperation Council, the Southeast European Cooperation Process, and the Berlin Process. In this regard, the authors state that there are more than obvious similarities between regional cooperation in the Western Balkans, primarily with the Visegrad Group, and to a significant extent with the Benelux. Regional cooperation on the Balkan Peninsula and between the Nordic countries is similar to a lesser extent, owing to the absence of the formation of the Parliamentary Assembly of the Western Balkans, which was overlooked in 2013. The authors conclude that there are numerous obstacles to establishing more intensive and deeper regional cooperation in the Western Balkans, the most significant of which are the lack of a multilaterally accepted regional identity, the different interests of regional leaders regarding its "originality", the conflicted views of dominant opinions, and the predominant influences of various Western actors.

Keywords: regional cooperation, cooperation models, Europe, Western Balkans, Benelux, Visegrad Group, Nordic cooperation, Berlin Process, Regional Cooperation Council.